

Nyiss kaput, angyal, nyújts kezet, Mária!

Búcsú a csángómagyar hagyományok jeles tudójától, Petrics Istvánné Csobán Annától (1923–2017)

Nem sokkal azután, hogy Kallós Zoltán kolozsvári lakásán életemben először hallottam élő csángó beszédet – kereken harminc esztendővel ezelőtt –, Domokos Pál Péter budai otthonában újabb meghatározó élmény ért. Halász Péter társaságában látogattuk meg Péter bácsit, s alig melegeedtünk bele a beszélgetésbe, amikor csengettek. Péter bácsi leánya, Mária nyitott ajtót, s két asszony lépett be az előszobába. „Szabad-é énekel megköszönteni a Tanár Urat?” – hangzott a kérdés. Péter bácsi igenlő válaszára már föl is hangzott az elnyújtott, ősi dallam: „Madarka, madarka, ne zavard a vizet, / Ne zavard a vizet, hogy igyak belőle...” Ércesen zengő, kiénekel, mégis hallatlanul finom hangon szól ez az ének, nem úgy, ahogyan addig hallottam, hanem úgy, ahogyan csak a lélekből szólhat, úgy, ahogy az ember a saját énekét énekl. S akkor, ott, Domokos Pál Péter budai lakásában velem, de lehet, hogy mindannyiunkkal valamiféle csoda történt: az emberi ének, az emberi hang eredeti küldetése, időn és téren kívülre röpített. Lélekben az akkor még számomra ismeretlen, a Szeret menti Mezőségbe torkolló kies völgyeket jártam, s időben talán ott ültem a gyújtó, Domokos Pál Péter mellett a szekéren, amikor a hosszú, több mint hatórás út után kutató emberekkel találkoztunk, akik kimondhatatlan örömeinkre magyarul beszélgettek. Szebben és tisztábban ejtették ki a szót, mint eddig bárhol, itt, Tekucs megye világtól elzárt szegletében, egy hegyek közötti völgy mélyén, ebben a gyönyörű, szintiszta magyar faluban, aminek még a neve is Magyarfalu.

Ekkor és itt ismertem meg személyesen Petrics Istvánné Csobán Annát és Gyurka Mihályné Jankó Máriát, Anna és Rinda nénit. Péter bácsi tanácsára hívtam őket azután előadásokra, kiállításmegnyitókra, könyvbemutatókra énekelni. Saját tudásuk értékével tisztában lévő, kedves, nyílt szívű, szerény és mélyen vallásos embereket ismertem meg bennük. Később többször kerestem fel őket egyházaskozári otthonukban is, ahol hallhattam meséiket, mondáikat, kifogyhatatlan hiedelemtörténeteiket s a moldvai csángómagyar hagyomány ajkukon élő gazdagságát.

A moldvai Magyarfaluban az 1920-as évek elején házasságot kötött Csobán György és felesége, Kozsokár Katalin házasságából nyolc gyermek született. Először egy kislányt adott nekik az Isten. Ezt az elsőszülött leánykát, aki éppen szeptember 15-én, a Hétfájdalmú Szűzanya napján látta

meg a napvilágot, mindjárt Jézus Krisztus nagyanyjának az oltalmába ajánlották, így lett a nagymamája után ő is Anna. Őt azután szép sorban négy fiú és három lány követte, s mindnyájuk egy-egy jeles szent nevét viselte: Borbála, György, Antal, Mária, János, Katalin és végül Dénes. Gyurka István bácsi Magyarfaluban, még gyermekkorából ismerte Csobán Györgyöt és családját, az 1990-es évek elején úgy mondotta, hogy „bácsi Gyuri goszpodár ember vót!” Ez leginkább azt jelenti, hogy módos gazda, szép házzal, udvarral, kerttel bíró. Saját visszaemlékezése szerint Anna – éppúgy, ahogyan a többi csángó leányka is – korán elkezdte a ház körüli munkákat. Már 7-8 éves korában őrizte a libákat, ügyelt a kisebbekre, főzött, varrt, takarított. Aratáskor, szénacsinaláskor, ha édesanyja a mezőn dolgozott, már egész felnőttesen helyt kellett állani. Az 1930-as évek közepén nagy szárazság, s ennek nyomán ínséges idő volt Moldva-szerte, s hiába számított falun belül a módosabbak közé a Csobán család, bizony Annának, mint a legnagyobb leánynak 11 éves fejjel el kellett indulni szolgálni. Ma, amikor a Magyarfalu–Foksány közötti, alig több mint 80 km-nyi távolságot – még kis pihenőt beiktatva is – megteesszük autóval másfél óra alatt, nehezen értjük meg mekkora út volt ez 1934-ben egy románul alig értő csángómagyar kisleánynak. Anna néni több mint fél évszázad elmúltával is borzongva mesélte e sorok írójának, mekkora trauma volt számára, amikor az édesapjától való búcsú után, az új helyén megfosztották a maga varrta hímzett ingétől, édesanyja szötte szép, színes katrincájától s még dús, hosszú befont haját is levágták. Ma is előttem van Anna néni arca, amikor egyházaskozári háza előtt ülve, a történetek elmesélése közben, valósággal újra átélte a gyermekkori borzalmat: „Úgy vágták le a szép hosszú hajamat, amit édesanyám font bé, hogy még kis sem is bontották...”

A szolgálat két esztendeig tartott, két esztendeig a korábban románul alig tudó leánykának nem volt kihez magyarul szólani. Sok szenvedés, sírás után titokban levelet írt az édesapjának, s az megkapva az üzenetet, azonnal hazavitte a lányát. Anna néni 13 esztendő volt ekkor. Megkezdődött az az időszak, amikor a nyíló értelmű gyermek valósággal szívta magába közössége kultúráját. Példája volt állandóan dolgozó, ám a szinte emberfölötti terhet is imádságos, derűs lélekkel viselő, folyton éneklő

édesanyja. A vele egykorú lányok szinte versenyeztek, ki tud több balladát, éneket, ki szó szebben, ki varr mutatósabb inget, párnát, servetet.

A II. világháború kitörése után egyre fokozódott a moldvai magyarokra nehezedő asszimilációs nyomás. Édesapját behívták katonának, így az édesanyára s vele együtt a legnagyobb leányra hárult a család fenntartásának terhe. 1941-ben Csobán György egy időre hazatérve a frontról, azokkal a moldvai csángómagyar gazdákkal együtt, akik követve a bukovinai székelyek Magyarországra településre irányuló mozgalmát, megpróbálja megszerezni a kitelepedéshez szükséges iratokat. Bár ez sikerül, a hatóságok mégsem engedik el a családot. Az apa, Anna egyik kishúgával s néhány barátjával merész lépésre kényszerül, átszökik a határon, és Bácskába megy, ahol a telepésekkel együtt igényel és kap is egy szerény, teljesen üres házat s hozzá tartozó földecskét is. Anna ekkor 18 esztendősen maga veszi kézbe a család ügyét. Utazáshoz szükséges iratokat szerez, pénzzé tesz mindent, amit csak lehet, s mivel a megszerzett úti okmányon az édesapjával már Magyarországon lévő testvér neve is szerepel, velük tart az egész életét, a moldvai hagyományok átörökítésében őt végig kísérő társ, az ekkor már férjnél lévő Gyurka Mihályné Jankó Mária és kislánya is. Rinda néni férje, Gyurka Mihály Csobán Györggyel együtt szökevényként már szintén Bácskában volt.

Az ígéretesnek mutatkozó, új, bácskai élet rövid volt, s minden percére rávetette árnyékát az egyre közelebb érő háború. S itt át kell adni a szót magának Anna néninek: „Aztán jött a riadalom, újra ott kell hagyni mindent, menekülni kell! Amikor a hírt meghallottuk, édesapám a faluból egy tanyára vitte ki a családot. Éppen idejében, mert akkor éjjel elérték a szerbek a falut, s elhurcolták a magyarokat. A család egy egylovas kocsin menekült, a ló azonban nem bírta sokáig a terhet, ezért le kellett rakni az élelmet, még az egy zsák lisztet is...” Mint már annyiszor, a történelem megint átgyalogolt ezen a maroknyi magyaron. Sok-sok hányattatás és nélkülözés után jutottak el Szegedre, ahol gazdáknál, tanyákon dolgoztak, itt-ott meghúzódva, alkalmi munkákból tartották el magukat. Rövid csávolyi megálló után érkeztek a Bács-Kiskun megyei Vaskútra, ahol – ahogyan Anna néni emlegette, „tisztára, mint a Szent Család” – egy istállóban jutott nekik hely. Innen indultak el a csángók „vezéralakjai” új hazát keresni, valami olyat, ahol véglegesen is megtelepedhetnének. Így „kapták meg” Egyházaskozárt, s telepedtek le a faluban 1946-ban.

És ahogyan annak rendje van, nagyhatalmi döntések, frontok, rendszerek, jöhetnek és mehetnek, az élet most sem állott meg, sorra jöttek a gyermekek. Még a háború végén, 1945-ben Boriska, aki alig néhány hetes volt, amikor a család Egyházaskozárra ért, s beköltözött a számukra kijelölt öreg sváb házba, ahol a puszta falakon kívül semmi, de semmi nem volt. '46-ban megszületett Demeter, azután '52-ben Magdi, '57-ben pedig a „küssebik” fiú, István. S

közben sok-sok munka, mert ahogyan a család nőtt, nőnie kellett a háznak, a gazdaságnak is. Egy látogatásom alkalmával, az 1980-as évek végén, Anna néni büszkén mutatott meg egy gyapjúból szőtt kabátot, még ebből az időből. „Gondolja meg, Imre, tartottuk, nyírtuk a johót, mostam, fésültem a gyapjat. Fontam s szőttem, mert kellett a családnak! Bajoltam a tyúkokkal, a tehenyekkel, kertvel, hogy mindenünk legyen! Mindent tisztán a két kezünkkel s az Isten segedelmével...”

Máskor meg így vallott: „Abba az üdőbe sokor úgy érzettük magunkat, mint Krisztus a kereszten! Mint az imádságban es mondjuk: „Térigyig vérbe, könyökig könnyübe, bűdös nyálakval összeköpdösve s vas kesztyűkvel megcsappadva...” Na, ennyi az egész!”

1945 és 1947 között a Baranyába letelepült moldvai magyar családok száma 163 volt, az adatok szerint 982 lélek. Közülük legtöbben Egyházaskozáron találtak új otthonra, pontosan 99 család 588 fővel, Szárászra 50 család telepedett, 313 lélek, Mekényesre 64 személy, akik pontosan 10 családhoz tartoztak s végül Bikalra 17 fő, azaz négy család került.

Egyházaskozárra, a kitelepített németek helyére, a moldvai csángók mellett települtek még bukovinai székelyek is, de érkeztek még magyarok Erdélyből, Felvidékről és Szlavóniából, s maradt a faluban mintegy másfélszáz, a korábban betelepült német ajkú lakosokból is.

Ez a maroknyi, mérhetetlenül sokat szenvedett ember a földi javak közül alig-alig tarthatott meg valamicskét mindabból – az amúgy is kevéske értékből –, amivel moldvai szülőföldjéről elindult. Ám lelkükben, szívükben és agyukban mérhetetlen kincs rejtőzött. Birtokában voltak a magyar nemzet testétől századokkal korábban különvált, belső törvényei szerint önmagában építkező, s éppen ezért hihetetlenül archaikus népi műveltségnek. Pontosabban a hagyományos kultúra szerves egészének, amit csak a folyton analizáló városi ember bont szét szellemi és tárgyi műveltségre, hogy azután még számtalan további diszciplínát határozhasson meg.

Saját tudásuk valódi értékét a nagy megrázkódtatások után, az új, küzdelmes élet közepette is korán felismerték. A néprajzkutatók, népdalgyűjtők, szinte egymásnak adták a kilincset, s bizony ez nagyban hozzájárult önbecsülésükhöz, önértékelésükhöz, s ahhoz, hogy igen korán, már 1948-ban – éppen Domokos Pál Péter hathatós támogatásával – megalakították népi együttesüket, mely azóta is folyamatosan működik, s amely 1993-ban felvette a Domokos Pál Péter Közművelődési Egyesület nevet. Nem mehetünk el e csoport mellett úgy, hogy nem említjük meg annak a két helyi értelmiséginek a nevét, akik ezt a páratlanul hosszú közösségszervező munkát, annak minden nehézségével együtt szívügynek és szolgálatnak tekintették. Elsőként az Erdélyből érkezett Takács Ferencné Bodó Rozáliára kell emlékeznünk, aki a kezdetektől, 1948-tól két évtizeden át vezette és szervezte a közösséget, azután pedig

Albert Istvánra, a magyar kultúra lovagjára, aki 1976-tól, 39 éven át, 2015-ben bekövetkezett haláláig – bár nem volt született csángó – szerette és szolgálta övéit.

Jellemző a moldvai magyar népi műveltség átütő erejére, hogy az ehhez a maroknyi népcsoporthoz tartozók közül összesen 13-an nyerték el a népművészet mestere kitüntető címet. Név szerint: Bálint Péterné (Pusztina – Szárász), Benke Jánosné (Diószén – Szárász), Csobán György (Magyarfalu – Egyházaskozár), Dávid Illésné (Klézse – Egyházaskozár), Demse Dávidné (Klézse – Egyházaskozár), Gusa Pál (Magyarfalu – Egyházaskozár), Gyurka Mihályné (Magyarfalu – Egyházaskozár), Gyurka Rafaelné (Magyarfalu – Egyházaskozár), Jankó Mátyásné (Magyarfalu – Egyházaskozár), Máris György (Klézse – Egyházaskozár), Nyisztor Mártonné (Lábnyik – Egyházaskozár), Petrics Istvánné (Magyarfalu – Egyházaskozár), Simon Ferenc Józsefné (Lészpéd – Mekényes).

Visszatérve a Petrics család, azon belül is Anna néni személyes történetéhez, amelyet talán az 1950-es, '60-as évek falusi asszonyainak hétköznapijaival folytathatnánk. A házi és ház körüli munkáknak, a gyermekek nevelésének, ruházásának, a mindennapi étel biztosításának a gondjaival. Ahogy a gyermekek nőttek, jobbnak látta a család, hogy a családfő szűkös keresetét a feleség munkába állásával is megtoldják. Anna néni dolgozott a helyi termelőszövetkezetben, volt kézbesítő a postánál, s három éven át helyettesítette a községközi hivataloságot is. Közben a négy gyermek felnevelése után elvállalta egyik unokája gondozását, nevelését. Ám a hétköznapi mellett ott vannak az ünnepek, a jeles alkalmak is. Édesapja, Csobán György kitűnő furulyás, az Egyházaskozári Csángó Együttes alapító tagja 1975-ben megkapta a Népművészet Mestere kitüntető címet. A hagyományörző csoportnak ekkor már négy éve, 1971-től ő is tagja. Sokan, különösen a táncmozgalom elindulása után, nagyon sokan keresik fel. Mindig, mindenkinek önzetlenül, legjobb tudását nyújtva segít. A teljesség igénye nélkül gyűjtött tőle, merített a tudásából Andrásfalvy Bertalan, Csoma Gergely, Halász Péter, Juhász Zoltán, Sebestyén Márta, Sebő Ferenc és e sorok írója is. Csekéné Altrichter Judit, az Egri Tanárképző Főiskola hallgatója 1988-ban *Egy csángó nótafa életútja és kedvenc dalai* címmel monografikus értékű szakdolgozatában ismertette Anna néni életútját, valamint hiteles dallamlejegyzés kíséretében 36 énekét is közli. Amint lehetőség nyílt rá, felvette a kapcsolatot a Moldvában maradt rokonokkal, ismerősökkel. Természetes, vele született készséggel tudott segíteni. Ám a kapcsolattartáson, emberi, szociális segítségén túl bekapcsolódik az akkori hatóságok által kifejezetten tiltott kulturális vérkeringés újraindításába is.

1980 februárjában meghal a férje. Gyermekei ekkor már mindnyájan városban élnek, Boriska Komlón, Demeter, Magdi és István pedig Pécsen. Ettől kezdve élete valósággal a hagyomány mindennapi szolgálatával telik. Barátnőjével és énekestársával, Gyurka Mihálynéval valóságos kulturális missziót vállalva mennek, ahová csak hívják őket, gyakori vendégek egyetemi klubokban, táncházakban, népművészeti táborokban. Egyházaskozári otthona valóságos zarándokhellyé válik. Emlékszem, az 1980-as évek végén, egy nála töltött délutánon például japán vendégek érkeztek különösebb bejelentkezés nélkül, s Anna néni a legnagyobb nyitottsággal, vendégszeretettel fogadta, kínálta, látta vendégül őket. Néha szomorúan említette, hogy egy-egy jeles ember, akin sokat segített a moldvai kapcsolatok építésében, egyszer-egyszer még az akkor nem is veszélytelen közös utazást is vállalva, nyelvi tudását kamatoztatva a román titkosszolgálatral való – egyoldalú – küzdelemben, mintha megfeledkezett volna róla. Ugyanakkor büszkén mutatta a köszönő leveleket, üdvözlőlapokat, fényképeket, amelyeket kapott. Nagy elégtétel és öröm volt számára, hogy 1992-ben a régi barátától, a tőle is sokat gyűjtő néprajztudóstól, Andrásfalvy Bertalan művelődési és közoktatási minisztertől vehette át a Népművészet Mestere kitüntető címet. Testi erejének fogytával, életkorának előrehaladtával előbb csak októbertől májusig a teleket, az utóbbi években pedig már az egész évet Magdi lánya pécsi otthonában töltötte. Anna néni hosszú élete – mint mindnyájunké –, akár két pusztá dátummal is leírható. De mint azt a moldvai csángómagyarok is tartják, az efféle időpontok igen beszédesebbek is lehetnek. A születésnapja január 22-e, Szent Vince ókeresztény vértanú ünnepe. A Legenda aurea szerint Vince az őt elítélő bírónak ezt mondta: „Te, a halál papja, csak kőből faragott isteneket tudsz imádni. Mi azonban a világosság élő Istenét imádjuk, és ezzel megvalljuk az egyedül igaz és egyetlen Istent, valamint az Ő Fiát, Jézus Krisztust.” Petrics Istvánné halála napja pedig január 22-re a Hétfájdalmú Szűzanya napjára esett. Nem más ez a katolikus hagyomány szerint, mint a Mater Dolorosa, a megfeszített fia halálán kesergő, hétszeresen megsebzett szívű, szent fiával együtt szenvedő édesanya emléknapja. Azé a képé, amely az egész moldvai népi imádságkorpusz legfontosabb témája, s egyben az egyetemes emberi szenvedés hatalmas erejű szimbóluma is. Hogyan is vall minderről Anna néni, naponta elmondott imádságában? „Ma péntek, szent aranyas péntek, / Krisztus mene kényyára, / Kényyán esik esettye, / Őt mélységes sebeje, / Amelyből kicsordul a drágalátos szent vére, / Szent vérivel megszentele, / Szent lelkelvel megszerete, / Ma bizon bizon mondom ezeket az igéket, / Este lefektembe, / Regvel felkeletembe...”

